

MEZOPOTAMYA ÜÇLEMESİ OYUNLARINDA LANETLEME

Gülçin Tuğba NURDAN

Öğr. Gör., Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, gulcintugba.nurdan@mgu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3440-3089

Gülçin Tuğba Nurdan. Mezopotamya Üçlemesi Oyunlarında Lanetleme". ulakbilge, 97 (2025/4): s. 800–809.
doi: 10.7816/ulakbilge-13-97-01

ÖZ

Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte Türk tiyatrosu hızlı bir yükselişe geçmiştir. Batı etkisinde gelişen Türk tiyatrosuna Murathan Mungan, dramaturg olarak hizmet etmiş ve hem modern tiyatroyu akademik düzeyde bilmesi hem de halkı, kültürünü yakından tanınmasıyla Mezopotamya Üçlemesini yazmıştır. Bu oyunlarda gözlemlenen ortak öğeler, töre kavramı ve lanet olgusu üzerinden izlenmeye çalışılmıştır. Lanetlemenin oyunlarda neye hizmet ettiği, ne gibi sonuçlar doğurduğu oyunlarda tespit edilmiştir. Lanetlemenin men etme, insan davranışlarını kontrol altına alma işlevi metinlerde gözlemlenmiştir. İlk oyun olan *Mahmud ile Yezida*'da mezhep çatışmasında denetim unsuru olan lanetleme, ikinci oyun olan *Taziye*'de kan davasının taşıyıcı kolonu gibidir. Son oyun olan *Geyikler ve Lanetler*'de neredeyse tüm anlatı lanetleme üzerine kurulmuş ve masalsi bir atmosfer içerisinde lanetin yarattığı korkunun boyutları genişletilmiştir. Bu incelemede lanetleme örnekleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Murathan Mungan, lanet, lanetleme, Mezopotamya Üçlemesi, tiyatro

Makale Bilgisi:

Geliş: 10 Ağustos 2025

Düzeltilme: 9 Ekim 2025

Kabul: 1 Kasım 2025

Giriş

“Türk Tiyatrosu” söylemi geçmişte çok eskilere dayanan sınırı pek de çizilmemiş bir ifadedir. Metin And (2014: 8) “Türk tiyatro tarihi” sözüyle Anadolu’ya yerleşen Türkiye Türklerinin tiyatro tarihinin kastedildiğini yazar. Dönemsel sınıflandırma yapılacak olunursa Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatında tiyatro Tanzimat Edebiyatı ile başlatılır. Cumhuriyet dönemine kadar geleneksel Türk tiyatrosu, köy seyirlik oyunları, gölge oyunları ve kukla, orta oyunu, meddah derken Batı etkisinde gelişen Türk tiyatrosuyla gelen dram, trajedi, komedi literatüre girer. İçerikte, imgelede eski Türk kültürü, Orta Asya’dan getirilen izler, imparatorluğun yapısı, farklı etnik kimliklere veya dini inançlara mensup vatandaşların bir aradalığı; bütün Türk edebiyatında olduğu gibi Türk tiyatrosunda da renk ve derinlik unsurları sayılabilir. Orta oyununda Kavuklu ve Pişekâr dışında yansıtılan tipler toplumdaki etnik çeşitliliğin doğru bir örneğidir. Tiyatro, hedef kitlesine yani izleyiciye tam karşısından tutulan ayna gibidir. Batılılaşma sürecinde tiyatro; çağdaşlaşma ve halkın aydınlanmasına ciddi bir ivme kazandırmıştır. Türkiye’de modern tiyatronun gelişimi “göstererek anlatma” imkânı, durumun somutlaştırılması noktasında halka hızlı ve etkili biçimde ulaşabilmeyi sağlarken eğlence ihtiyacını da karşılamıştır. Tiyatro, Cumhuriyet’in ilânıyla birlikte daha kurumsal ve akademik bir çehreye bürünür. Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan geleneksel yapı, Batı’daki gelişmiş sistem örnek alınarak şekillendirilmiştir. 1914’te Darülbeydi-i Osmanî kurulana kadar Naım Tiyatrosu, Gedikpaşa Tiyatrosu ve benzer kumpanyalarla varlık gösteren Batılı tiyatro için profesyonel yaklaşımlara duyulan ihtiyaç, Cumhuriyet devriminin tiyatroya duyduğu ihtiyaçla bir noktada kesişmiştir. Cumhuriyet’in getirdiği yenilikleri, değerleri tiyatroyla anlatma, halk için sanat yapma eğilimi yükselişe geçmiştir. Böylece hem Türk tiyatrosu gelişmiş hem de halkın kültür seviyesi artmıştır. 1934 yılında “Şehir Tiyatrosu” adını alacak olan Darülbeydi’nin başına 1927 senesinde Muhsin Ertuğrul atanır (Nutku, 1983: 11)¹. Müzikaller, operetler sahnelenen 1900’lerin ikinci çeyreğinde Darülbeydinin içindeki (Muhsin Ertuğrul’un kurmuş olduğu) oyuncu okulu yetmez ve 1936 yılında Devlet Konservatuvarı açılır. Halk Evleri, Köy Enstitüleri bünyesinde de gelişimine devam eden Türk tiyatrosunda 1949 yılı bir başka kırılma görülür. Bu tarihte Devlet Tiyatroları kurulur, yüzyılın ortasından itibaren özel tiyatrolar yükselişe geçer. 1960 sonrası Bertold Brecht etkisiyle epik tiyatro, 70’li yıllardan itibaren de müzikaller ve kabare tiyatroları ilgi görmeye başlar. Üniversitelerde kurulan tiyatro bölümleri, sahne sanatları, dramaturji gibi bilim dalları sayesinde Modern Türk tiyatrosu bugünkü görünümüne erişmiştir.

Mezopotamya Üçlemesi ve Lanet

1955 yılının 21 Nisan günü dünyaya gelen Murathan Mungan, yaşamının dikkate değer bir kısmını Mardin’de geçirmiş bir sanatçıdır. Lisans ve yüksek lisans eğitimini tiyatro alanında yapan Mungan, Ankara Devlet Tiyatrosu ve İstanbul Şehir Tiyatrosunda dramaturg olarak uzun yıllar görev yapmıştır. Edebiyatın farklı alanlarında (radyo oyunları da dâhil) eserler veren Mungan’ın ilk kitabı, Mezopotamya Üçlemesinin de ilk kitabı olan *Mahmud ile Yezida*’dır. İkinci oyun *Taziye*, üçüncü oyun ise *Geyikler ve Lanetler*’dir.

Metin And’a göre “Geleneğe yaslanmak ve bu temel üzerine yeniyi kurmak, tutuculuk değildir.” (2014: 201)². Toplumda var olana, kültürel değerlere sarılmak, yeniyi harmanlayıp yarına aktarmak; ele alınan konuların, içinde yaşanan topraklara ait olması önemlidir. Mezopotamya; Irak, Suriye’nin kuzeydoğusu ve İran’ın güneybatısına uzanan bir bölge Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu’da Dicle-Fırat nehirlerinin geçtiği havza, olarak kabul edilir. Türkiye’de sözü edilen topraklardan biri Mardin şehridir. Antik çağlardan beri çok sayıda uygarlığın (Sümer, Akad, Asur, Pers, Roma, Bizans, Artuklu, Emevî, Abbasî, Selçuklu, Osmanlı’nın) yaşadığı Mardin “Medeniyetler Şehri” olarak anılmaktadır. Bu kadar “yaşanan” topraklarda gelişen kolektif bilinçdışı ve kültür öğeleri olumlu ya da olumsuz çok sayıda duyguyu da beraberinde getirmektedir. Mezopotamya üçlemesinde tam da bu deneyimlerin yansımaları oyunlaştırılır. Mezhep çatışmalarının, inanışların, tarih boyunca yaşanan acıların ve biriken kederlerin “lanet, beddua, ah, kargış” kavramlarına dönüştüğü tespiti üzerinden, seçilen oyunlarda lanet kavramı üzerinde durulacaktır.

Türkçedeki en eski kaynaklardan biri olan Divan u Lügati’t-Türk’te “kargış” kelimesi ile karşılaşılır. Lanet, ilenme anlamına gelen kargış için “Tengri kargışı anıñ üze” cümlesiyle örneklenmiştir (DLT, 1.C: 461). Türk Dil Kurumu sözlüğünde “kargış” beddua, alkış karşıtı olarak açıklanırken “lanet” kelimesi Tanrı’nın merhametinden yoksun olma şeklinde karşılık bulur (sozluk.gov.tr). Türkiye Türkçesinde kargış anlamında lanet, ah ve beddua kelimelerinin kullanımı yaygındır. Daştan’ın (2019: 4) aktardığına göre Arapça kökenli lanet kelimesi Allah’ın rahmetinden mahrum olmayı temsil ederken Kur’an-ı Kerim’de 41 kere isim ve fiil türevleriyle kullanılmaktadır ki eski Arap toplumunun sosyal yapısı olan kabile anlayışında aforoz edilen kişiler lanetlenmiş sayılmaktadır. Akalın (1990: 61) alkış ve kargışların Tanrı’ya seslenme edebiyatı olduğunu ve temel değerlerinin dinsel kültür

¹ Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosuna Muhsin Ertuğrul’un sağladığı katkı çok büyüktür. 1924’te tiyatro âdâbi kurallarını yayınlamak gibi çok temel çabaların ötesinde Bölge tiyatrolarının kurulmasında büyük rol oynamıştır. Bu sayede tiyatronun Anadolu’ya yayılmasının önü açılmıştır. Muhsin Ertuğrul’ın ardından Haldun Taner, tiyatronun akademik gelişimine destek veren önemli isimlerden biridir. Çok yüzeysel ve genel kalan bu bilgilerin dışında elbette Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosuna emek veren onlarca saygıdeğer isim bulunur. Meşrutiyet döneminde (devrin şartları göz önünde tutularak söylenebilir ki) sahneye çıkma cesareti gösteren Afife Jale’den sonra 1923 yılından itibaren Ankara Hükümetinin ve başta Atatürk’ün desteğiyle, tiyatroya emek ve gönül veren sanatçıların çabalarıyla Müslüman Türk kadınının sahneye çıkması önemli bir gelişmedir. Bir asır içerisinde, bahsedilen bu durumlar düşünüldüğünde Türk tiyatrosunun geldiği nokta takdire değerdir.

² And, geleneksel Türk tiyatrosunu yeniden diriltmeye, çağcılaştırmaya çalışmayı doğru bulmaz. Onların bir kültür değeri olarak korunması gereğinden bahseder. Buradaki alıntı içerik bağlamında yorumlanmıştır.

çevresi tarafından belirlendiğini söyler. “Lanet” konusunda en kapsamlı çalışmalardan biri de Emine Gürsoy Naskali’nin *Lanet Kitabı*’dır. Kitabın ilk paragrafı konunun ne kadar çarpıcı olduğunu ortaya koyar: “Lanetler kültürlerin galeyanlarıdır. Bir reddiyedir. Teskin edilemeyen öfke ve nefretin ifadesidir. Affetmediklerimize söylenen son sözdür.” (2009: 1). İnsanlar var oluşlarından bu yana, güç yetiremedikleri kişi ve durumlar karşısında ilahi bir yardım isteme eğilimi içerisinde olmuştur. Cezai yaptırımların yetersizliği, hata olarak kabul edilen davranışların kişinin yanına kâr kalması korkusuyla evrene bir cezalandırma talebi salan insanı silahı sözler olmaktadır. Üstün bir gücün öfkesini, yaratıcının gazabını suçlu olduğuna inanılan kişiye yönelmeyi amaçlayan lanet okuma (kargış, âh etme, ilenme, kargışlama, beddua etme) çok farklı sebeplere dayanabilir. Ancak hemen hepsinde temel motivasyon “cezalandırma isteği”dir. Caydırıcı bir tedbirdir lanet okuma ve yarattığı korku davranışın önünü kesmeyi hedeflemektedir. Dede Korkut kitabında alkış örneği çok olmakla birlikte kargışlamanın farklı şekillerini görmek mümkündür (Ergin, 1997). Çocuk sahibi olamayan kişilerin Tanrı tarafından lanetlendiği inancının yarattığı çatışma Dirse Han Oğlu Boğaç Han’da görülürken Kam Büre’nin Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde de kargışlanmanın farklı çeşitlerine rastlanmaktadır.

Murathan Mungan’ın tiyatro oyunları olan Mezopotamya üçlemesi, yazarın yaşadığı topraklarda hâlâ varlığı hissedilebilen, dile izlerini bırakmış tabulardan ve inanışlardan doğar. İnsanların yazdığı töreler yine aynı insanların sonunu getirmektedir. İlk oyunda Yezid’e lanet okunması, mezhep kavgasına dönüşen Hz. Hüseyin’in öldürülmesi, Harre Savaşı ve Mekke muhasarası³ ile ilişkilendirilen düşmanlık, oyunda çatışmanın temel kaynağını oluşturur. İkinci oyunda kan davası, üçüncü oyunda ise törelere karşı gelme, hamile bir geyiği avlama sonucunda ortaya çıkan lanetler anlatılacaktır.

Mahmud ile Yezida Oyununda Lanetleme

Mezopotamya üçlemesinin ilk ayağı olan *Mahmud ile Yezida* (1980’de yazılmıştır), Müslüman ve Yezidi köylüler arasındaki düşmanlığa dayanan bir anlatıdır. Mahmud, Müslüman bir gençtir ve Yezidi kızı Yezida ile birbirlerine aşık olurlar. Töreler bu aşkı imkânsız hatta lanetli kılarken alt metinde de toprak reformuna karşı gelen ağalık sistemi, bataklık kurutup pirinç tarlası yapma girişimleriyle devlet-köylü-ağa üçgeni anlatılır. Görülmektedir ki güç odaklarının çıkarına ters düşen uygulamalar için hep bir yaptırım vardır. Yezidi ve Müslüman köyler arasında da töreler, yasaklar, lanetlemeler düşmanlığı canlı tutmaya yaramaktadır. Bir tarafın gücü karşısında, onu zayıflatma tehlikesi oluşturduğuna inanılan ne varsa yok edilmek istenir. Onlarca yıl boyunca iki taraf da kayıplar vermiş, çok kan akmıştır. Mahmud, Yezida için kırk gün boyunca geçilmesi imkânsız görülen ırmağı yüzerek geçmiş ve buldukları dilek ağacının altında bu kırk gün boyunca Yezida’nın saçına bir örgü yapmıştır. Hayalleri o’dur ki evlendikleri gece bu örgüleri Mahmud açacak ve sevenler kavuşmuş olacaktır. Oysa önlerinde çok büyük engeller vardır. Müslüman köylülerin eğlencelerinde bile “Yezidi Taşlama” oyunu vardır. Yezidi taşlamayı şeytan taşlamayla eş tutarlar. Yezidiler de Müslümanlar tarafından kaçırılmış bir kızı (kızın bir payı olmasa da) öldürecek kadar katıdırlar düşmanlıkta. Çünkü “Eski köy baskınlarında bütün dedeleri kesilmiştir, bütün ataları diri diri gömülmüştür.” (2011: 38). Burada lanetleme “men etme” yoludur. İki taraf da diğerini lanetli ilân ettiği sürece bir araya gelmek, düşmanlığın sona ermesi söz konusu olmayacaktır. “Lanetli sevda” dedikleri ilişkilerini “bin yıllık nefret” karşısında yaşamaya çalışan gençler, sonlarının ölüm olacağını da tahmin ederler. Törelerin dayattıkları karşısında onlar da kendi sevda törelerini yazmıştır. Törenin çiğnenmesinin, sonucunda bir lanete uğrama korkusu, insanların davranışlarını yönetir. Mahmud ve Yezida’nın aşklarından vazgeçmemek için, kararlılıklarını bu şekilde ifade etmeleri, öğrenilmiş bir tutumdur. Ağanın sözünün Allah kelâmına eş tutulduğu toplulukta Mahmud, başka bir ağanın kızıyla evlendirilme kararına (kendi sevda töresine uymak adına) karşı çıktığında ağabeyi ona lanet okur: “Ulan lanet olası gevvat! Kız değilsen ki, başına vura vura vererek seni, saçını yerde sürüyerek gelin edek.” (Mungan, 2011: 57). Mahmud’un bir ağa kızını reddetmesini Allah’ın da bağışlamayacağını, iflah etmeyeceğini, ondurmayacağını söyleyerek onu istedikleri gibi davranmaya zorlarlar. İki taraf için de caydırmanın en yaygın şekli lanetlenme korkusu salmaktır. Bir Yezidi ile bir Müslüman’ın bir araya gelmesinin, kız alıp vermelerinin önünü keserler. Şu ifadeler bunun çok açık bir kanıtıdır: “- Haşa, almazlar. Bir Yezidi eri, erkeklğine yedi kat çaput bağlayıp, bir Müslüman kızının koynuna girse bile, erkeklği lanetlenmiş sayılır. Ve en büyük günahı işlemiş sayılır.” (Mungan, 2011: 61).

Sürdürülen nefrette boğulan insanlar, yaşadıkları ve aslında kendi yarattıkları olumsuz durumları lanetlenme olarak yorumlarlar. İnsanların doğaya verdiği zararların sonuçları da, köydeki koku da, anaların oğullarıyla ve ağaların köylülerle olan ilişkileri de lanetlenmişlikle açıklanır. Abid Emmi adlı bir köylünün yakınmaları “her şeye lanet yağdırma” olarak eleştirilirken aslında o; söyledikleri yaşananları, dönemin panoramasını ortaya koyar:

Laneti ben yağdırmirem. Lanet size gökten geliy. Bu koku sizin kokunuzdur. Ve sanki hepimiz mezarımızda çürümekteyiz. Tarlalar çürümektedir. Toprağın üstü çatlamış, çatal çatal her şey susuz, kuraktır. Yol yoldur. Yüreklerimizin üstü çatlamıştır. Sevgiyi, sevdayı yüreklerimizden uğurlamışızdır. Evlat, anayı, babayı sevmez; köylü, ağayı, atayı. Kimse kimseyi sevmez. Bu nasıl iştir kurban? Değilse ben bunamışem, olana bitene akıl yetiremirem? (Mungan, 2011: 70)

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gürsoy Naskali, Emine (2009). *Lanet Kitabı* içinde “Ehl-i Sünnet Alimlerine Göre Emevi Halifesi Yazid b. Muaviye’ye Lanet Okuması Meselesi”. İstanbul: Kitabevi.

Müslüman Havvas Ağa, bir tarla açmak için Yezidi köyünün sınırındaki bataklığı kurutmak amacıyla Yezidilerin inancını kullanarak onlara bir oyun oynar, köyü çembere alır ve hepsini hapseder. Yezidi inancında çemberi çizen kişi silmedikçe içinden kimse çıkamaz ve içindeki kişilere kimse dokunamaz. Bu kumpas Yezidilerin kinini tetikler. Yakalanan (kumpasta hiçbir payı olmayan) Mahmud, Yezidler tarafından kendi köylerinde yakalanıp eli kesilir ve öldürülür. Annesi onun ölüm haberini almadan önce Mahmud için “Onların gazabına gelmeye. Mahmud’un bedeni onca laneti kaldırmaz. Mahmud bir dağ olsa bile kaldırmaz.” (Mungan, 2011: 73) diyerek korkularını yine lanet üzerinden somutlaştırır. Öfkelenişinde etrafındakilere “... laneti üzerine yağsın” diye beddua eder. Mahmud’un âkıbeti ortaya çıktıktan sonra Yezida da kendi ölüm ritüelini kurar. Kendi kendini daire içine alır. Annesinin ve etrafındaki uluların yalvarmalarını duymazdan gelir. Her gün saçından bir örgü açarak kırk günü tamamlamaya niyetlidir. Bu süreçte ağabeyleri ve babasının tek düşündüğü namuslarına leke sürüldüğüdür. Erkek kardeşleri çemberden çıkmasını isterler; çünkü Yezida’yı öldürmezlerse namuslarını temizleyemeyeceklerdir ve bu da bir lanet getirecektir. Yezida’nın annesi “nalet ölüm dairesi” diyerek “lanet” kelimesinin halk ağzında dönüşmüş bir hâlini kullanır. Yezidi kadınlar ise Yezida’nın babası Miro Ağa’nın katılığını “Yezida’yı Dilek ağacının dibinde lanete terk etmiştir” şeklinde yorumlarlar. Eysan Ana (Mahmud’un annesi) ve Raşa Ana (Yezida’nın annesi) düşmanlığın bitmesi, ölümlerin durdurulması, kimsenin zarar görmemesi için çalışan örnek figürlerdir. Köylüler bataklığı kurutmak için doğaya zararlı faaliyetlerde bulunurlar ve bununla bağlantılı olarak Dilek ağacı da kurur. Son saç örgüsünü çözdüğü kırkıncı gün Yezida ölür. İnsan davranışlarının kötü sonuçları “lanet” olarak görülür. Hâlbuki bunlar son derece öngörülebilir durumlardır. Bu oyunda lanet, cezai yaptırım unsuru olarak insanları kontrol etmekte kullanılan bir kavram olmuştur. Oyunun sonunda tüm sahne Yezida’nın kefeniyle kaplanır. Ölüm insan eliyle gelir, en büyük lanet budur.

Taziye Oyununda Lanetleme

İkinci oyun *Taziye* (1980-1981’de yazılmıştır). Taziye başsağlığı demektir. Bu oyunda lanet denen her şey kan davası yüzünden çekilen acılardır. İki düşman aile vardır. İlk oyunda mezhep savaşına dönen düşmanlık bu sefer iki aile arasında yaşanır. Şerho, Kara Hüso’yu öldürmüştür. Onun intikamını almak için oğlu Bedirhan, Şerho Ağa’nın kızı Fasla’yı, damadı öldürerek düğününden kaçırmıştır. Esas amaç Fasla’yı küçük düşürmek ve namusunu kirlenmektir; fakat Bedirhan ve Fasla birbirini sever, aralarındaki ilişkiyi mutlu bir evliliğe dönüştürürler. Bir de Heja adında oğulları olur. Kendileri dışındaki herkes bu evliliğe ve onlara karşıdır. Bedirhan’ın köyündeki herkes, başta annesi Kevsa, sürekli lanet okur, kara büyüler yapar, Fasla’nın yok olması için dualar eder. Oğlunun Fasla’yı sevmesini, o kadının laneti olarak gören Kevsa Ana bu evliliği tamamen bir lanetin tutması olarak görür: “Rahmi kurusun diye Fasla Kadının dokuz ay, dokuz ırnak kuruttum.” (Mungan, 2007:15) der. Bu oyunda da kuruyan bir dilek ağacı vardır. Annesinin sözleri ve nefreti, Bedirhan’ın her gece gördüğü korku dolu rüyalarla, karabasanlarıyla birleşir. Oyun boyunca düşsel imgeler ve kefen hep sahnededir. Kefen Heja’nın beşiğine de döner, seccade olarak da kullanılır, örtü de olur. Kefen laneti temsil eder. Olacaklar oyunun başında gösterilmiştir. Bütün evler taziye evidir. Her zaman yası tutulan, can korkusuyla yaşayan biri vardır. Öte yandan köylüler işe ihtiyaç duyarken makineleşme yüzünden insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmıştır. Toprak sahipleri makine kullanarak kâr etmek isterken köylüler mağdur olur. Bedirhan’ın aktardığı ve kâbuslarında canlandığı kadarıyla kuraklık ve makineleşme gibi toplumsal gerçeklikler de “lanetli günler”in bir parçasıdır. Bedirhan, oğlu Heja’ya içinde buldukları zorlukları, ağalığın getirdiklerini, annesinin durumunu anlatır. Bedirhan ölümü ensesinde hissederek yaşamaktadır. Oğlu ve karısı için endişelidir. Kevsa Ana ise yıllar boyu bitmeyen nefretini dillendirmeye devam eder:

KEVSA ANA - Bu topraklar lanetlidir. Aşiretlerin düşmanlığı, töreler, kan gütmeler bahane...
Yüzü bir mezar taşına benzeyen bir ermiş söylemiş idi bunu bana; Ben daha Bedirhan’a
hamileyken. Bir yatıra yüz sürmeye gitmiş idim. Düşümde bir at ölüsü görmüş idim.
BAŞAGITÇI – Mealini çözmüşlerdi Kevsa Ana?
KEVSA ANA – At ölüsü, er ölüsü demişler idi.
AĞLAYICI KADINLAR – Atlar... Erkekler... Tüfekliler... Tüfeğin ve de nöbetin başında
ölümü zikredenler... (Mungan, 2007: 37).

Kevsa Ana; Fasla’ya, onun eve geldiği güne, kanlı çarşafına, kanlı kızlığına, akıttığını söylediği zehire, ak çarşafın kara muştusuna, her şeye lanet eder oyun boyunca.

Bir gece Bedirhan, Fasla’nın üç erkek kardeşinin eve gizlice girmesiyle öldürülür. Buradaki gönderme de önemlidir. Şerho Ağa’nın üç oğlu şöyle sıralanır: en büyüğü sabır, ortancası öfke, en genç ve en güzel olan en küçükleriyse ölüm. Bu üçlü, kan davasının bitmemesi için gereken temel kavramları sembolize eder. Bir yandan Fasla hakkında söylentiler, dedikodular çeşitlidir. Zaten ondan nefret eden insanlar, Bedirhan’ın ölümünün müsebbibi olarak Fasla’yı yargırlar. Onlara kapıyı Fasla’nın açtığı, kocasının öldürülmesine yardım ettiği düşünülür. Kurulan mahkemede Fasla kendini savunmaz, o da öldürülmek ister ki kocası Bedirhan’a öbür dünyada kavuşsun: “Aklımla ve kalbimle bir suça bulaşmamışam ben. Lakin suçum dışı olmaktadır. Kanlı bir düğünün gerdeğine bulanmış, lanetli bir gelin olmaktadır.” (Mungan, 2007: 48-49). Yaşanan topraklarda, töreler karşısında kadın ve çocuk olmanın zorluğu da bu örnekte somutlanmaktadır. Mahkemenin hükmüne göre Fasla’yı oğlu Heja öldürecektir. Kararı uygulamak zorunda olan Heja’yı Fesla ikna eder ve yüreklendirir. Heja anne katili olmak

istemez ve annesinin suçsuz olduğunu da bilir. On beş yaşını bile doldurmamış bir çocuğun bu suça sürüklenmesinin lanetle açıklanması sadece o kavramın arkasına saklanma çabasıdır. Fasla; töreyi kabullenmiştir: “İnsan demek töre demektir Heja. Sadece bu bozkır değil, aha şu bozkıra yaban duran makinaların geldiği gâvur elleri bile kendince bir töreye sahiptir. Töre demekse ölmek, öldürmektir. Ha usul usul, ha bir göz kırpmında... Sana düşen beni vurmaktır oğul.” (Mungan, 2007: 55). Annesinin helalliyini alan Heja hiç istemeyerek de olsa onu öldürür. Fakat yıkanıp duası okunduktan sonra ne ağıtıcı kadınları ne de bir başkasını annesinin naaşına yaklaştırmaz. Yan yana yatan babası ve annesi karşısında sanrılar içinde kendinden geçer ve oyun cehennem göndermesinden sonra biter.

Taziye oyunundaki iki düşman ailenin yaşadıkları lanet olarak yorumlansa da olan tek şey, güttükleri kan davasının sonuçlarıdır. Törelere karşısında insan hayatının bir kıymeti yoktur ve işin tuhafı bunu sürdüren yine insanlardır. İnsanlara en büyük zararı verenler, en sevdikleridir. Ve kaçırılmış bir kadın üzerinden onun ailesini cezalandırmak, utandırmak isteyen ve mağdur kadının sonunun gelmesini dileyen bir başka kadındır. Burada lanet; sevenlerin cezalandırılması, suçsuz kişilerin nefret gazabına uğraması, her yerin taziye alanı olmasıdır.

Geyikler ve Lanetler Oyununda Lanetleme

Üçlemenin son kitabı olan *Geyikler ve Lanetler* diğer iki oyundan daha uzundur ve daha farklı bir boyutta geçer. Öndeyste sahneye çıkan, elinde uzun bir çubuk bulunan anlatıcı mekânın, zamanın ve kişilerin gerçekliğini kırarak şiirsel bir söylemle oyunu sunar. Geyikler ve lanetler kaldırıldığında geriye sadece hayatın kaldığını söyler; fakat peşi sıra hayatın da gerçekliğini sorgular. Sunuşun ilerleyen ifadelerinden anlaşılır ki bir kavmin dört kuşağı sahnelenecektir. Henüz yirmi yaşına gelmeden, babasına karşı gelerek kavmi ikiye bölen Hazer Bey, gaibe gidip geldiği söylenen karısı Kureyşa, oğul Mustafa ve karısı Cudana sahnededir. Mustafa ve Cudana'nın oğulları Kasım ile Nâsır farklı zamanlarda aynı kadınla, Süveyda'yla evlenirler⁴. Süveyda ile Kasım'ın oğlu Bakır; Nâsır'ın oğlu Sidar'dır. Oyunda cinlerin olduğu da söylenir ve “bir varmış bir yokmuş” demek yerine yıkıcıların yüz yılda zor yıktıkları, eşi benzeri olmayan, geyikten ve lanetten bir kasrda geçtiğini bildirir anlatıcı:

Bir zamanlar şarkın şimal tarafında, çok büyük bir kasr var imiş Diyeceksiniz ki şark neresi? şimal neresi? nerenin şarkı? Nerenin şimali? Diyelim ki her yerin şarkı, her yerin şimali olsun. Her yere aynı uzaklıkta bir yer olsun... Olamaz mı? Neden olmasın? Dünya üzerinde kendimizi nereye yerleştirdiğimize bağlı bir şey değil midir bu? Hem çok fazla garba giden, sonunda şarka çıkar diye buyrulmuştur. Malumunuzdur. Sözü'n kısası nereye gideceksek, dünyanın yuvarlak olduğunu unutmadan gidelim. (Mungan, 2000: 13)

Oyuna geçmeden önce Türk kültür ve mitolojisinde geyiğin önemli bir yeri olduğunu hatırlamak gerekir. Anadolu'da ve Ortaasya'da halk anlatılarında, destanlarda, rivayetlerde av hayvanı ya da yol gösterici olarak sıklıkla kullanılmıştır⁵. Mustafa'nın ilk avında gördüğü geyiğe âşık olması, efsuncuların yardımıyla geyiğin Cudana'ya yani genç bir kadına döndürülmesi lanetlerden birini başlatır. İlk gecelerinde geyik gözleri olan, dilsiz Cudana dilini Mustafa'dan alır: “Mustafa Bey, Cudana'yı kendi diline hapsetti / Bilemedi bu dilin lanetine uğrayacağını, bilemezdi.” (Mungan, 2000: 52). Zaten Mustafa'nın bir geyiğe âşık olması da başka bir lanetin sonucuna ya da Kureyş'in hamileliğinde bunalımda olmasına yorulur. İlk lanet, Hazer Bey'in hamile bir geyiği avlamasıyla başlar. Avcılıkta hamile bir hayvanın avlanmaması herkesçe bilinen bir kuraldır. Genel kabullere göre, türü ne olursa olsun hamile canlılara (avcı bile olsa) içinde bir can daha taşıdığı için daha hassas yaklaşılması beklenmektedir. O günden sonra yurtları da ele geçirilen geyikler Kureyşa ve Hazer Bey'in peşine düşer. Önceleri çocuk sahibi olamamalarını böyle açıklıyordu Kureyşa: “Beni korkutan zaman değil, lanettir. O geyik yüklüydü. Onun günahını çekmekteyiz. Yavrusu, yavrusu vardı karnında. Koşamıyordu. Yüklüydü. Onun ahına kilitlendi kasıklarım.” (Mungan, 2000: 57). Töreye göre erkeklerin ilk avında dökülen kan bir şişede, evde saklanır. Eğer ki o topraklardan göç edilecekse o ilk kan toprağa gömülür ki zehri toprakta kalsın, lanet izlerini sürmesin. Töre dense de yaptıkları kan dökme merasiminin doğru olmadığını bilirler aslında. Hazer Bey babasına karşı gelerek, aşiret dışından biriyle evlenerek, göçer yaşamdan konar yaşama geçerek ve hamile bir geyiği avlayarak törelerini bozmuştur. Başta gerçeküstü özellikleriyle betimlenen kasrı da Hazer Bey, Kureyşa'nın korkuları üzerine yaptırmıştır. Hazer Bey bu kasrda da babasının hayaletinden ve cinlerden kaçamayacaktır. Babasının hayaleti sahnede belirir ve şu tiradı söyler:

Kavmi ikiye böldün oğul
Babana başkaldırdın
Kendine ayrı bir yol çizdin
Dar zamanımda
Oğulsuz bıraktım beni
Lanetim seninlemdir.
Ahım seninlemdir

⁴ Kasım yedi yıl boyunca çölden dönmeyince öldüğüne inanan Cudana, törelerin gereğini yerine getirerek Kasım'ın karısı Süveyda ile Nâsır'ı evlendirmiştir.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayın Alsan, Şenay ve Akın, Sinem. “Türk Kültür ve Sanatında Geyik Sembolizmi”. *Ulakbilge*, 45 (2020 Şubat): s. 215-226.

Oğulların yüz çevirsin senden
 Oğul babaların oğul hayrı görmesin
 Konan suyun konduğu yerde göçsün, çürüsün. (Mungan, 2000:63).

Hazer Bey'in babasının hayaleti tekrar sahneye çıkıp bu ve benzer lanetleri çok kez söyleyecektir. Bu lanetlemelerin gölgesinde, çocuksuzluktan ve geyiklerden gelecek lanetin korkusundan bıkan Kureyş ölmek arzusuyla evde saklanan geyik kanını içer. Bu bir efsun olur ve Kureyş hamile kalır. Mustafa, Hazer Bey ve onun babasının hayaleti arasında gelecekle ilgili kehânetler konuşulur. Kureyş'nin ilk kandan hamile kaldığı ise bir sır olarak kalacaktır. Hazer Bey'in geyiklere verdiği zarar, onları yurtlarından edip oraya kendi kavmini yerleşirmesi laneti katmerlemiştir. Yıllar sonra Cudana ve Mustafa'nın da çocuğu olmayınca Kureyş, Cudana'yı bir falcıya götürür. Bu sırada Kureyş ölür, Hazer Bey de başka bir sahnede ölüm döşeğindeyken can veremediği için oğlundan yardım ister. Üstündeki lanet yüzünden can veremediğini düşünen Hazer Bey, oğlundan kendisini zehirlemesini ister. Mustafa, babasının acı çekmesine ve ısrarına dayanamayıp ona zehir gönderir. Bu da baba katili olmakla yeni bir lanete kapı aralayacaktır. Cudana, İnsan Başlı Yılan'dan kendi gerçeğini öğrenir. Oğul sahibi olabilmesi için gözlerinden vaz geçmesi gerekecektir. İki gözüne karşılık iki oğul müjdelere Yılan. Efsuncuların büyüyle Cudana hamile kalır. Sağ gözüne karşılık Kasım, sol gözüne karşılık da Nâsır bahşedilir. Yazgıyı değiştirmenin laneti bu sefer de Mustafa'nın Cudana'ya olan sevgisinin bitmesiyle gerçekleşir. Mustafa, Cudana'nın gözlerine âşıktır, onları kaybedince aşk da biter. Ancak Cudana bu durumu kabullenmez, dokuz kez lanet okur:

Birinci Lanet
 Dünyanın gecesi başladı gözlerimde
 Ey kalbim buzdağı kes
 bütün dünyaya karşı
 bütün mevsimlere
 kapandı yüreğimdeki bütün kapılar
 bir tek kinin ve intikamın ateşi
 sinsice yansın bu sessiz, bu kayıtsız
 buzdağının içinde
 bir zamanlar gözbebeklerimde
 yanan, tutuşan alevler
 lanetimin başını beklesinler
 buzun karanlığına saklandıkları yerde
 lanet! dilimin duası
 lanet! kalbimin yemini
 lanet! karanlığımın şiiri
 lanetlerim cümlemin üzerine olsun! (Mungan, 2000:119).

İkinci Lanet
 Katılmış taşın direnci
 en büyük lav zamanlarından
 dua yağmurları
 en uzun kuraklıklardan
 fırtına sonrasının boşluğa
 asılı kaldığı havada
 Tuz ve Kül
 Çan ve Tilsim
 kelimelerin uçurumunda
 sis ve yalan
 göğsümden sağdığım zehir
 lanetimle emzirdim ikizlerimi
 lanetim sürsün izini
 çatallandı kendi izim
 kendimi tekrar ederek bulabilirim belki
 üç beş yedi dokuz
 üç beş yedi dokuz
 ey yazgının görünmeyen güçleri
 ey dua, ey küfür, ey şiir
 üç beş yedi dokuz
 üç beş yedi dokuz
 lanetlerimi ancak bir kurban dindirebilir (Mungan, 2000:120).

Üçüncü Lanet
 Esen rüzgâra cevap vermez dargın göller
 Sahipsiz rüzgâr bir tek yaprağı kımıldatamaz
 kırık çanaklarla dağıldı

falına düştüğüm sular
hem erim, hem Bey'im
hem kanlım, hem kocam
lanetim seninledir artık
Ey Mustafa Bey!
açıkken gözlerim kördüm kendi gerçeğime
şimdiyse
bir alıcı kuşun, başka bir kuşa
bir yırtıcı hayvanın, başka bir hayvana
bir kadının, bir erkeğe
duyabileceği ne kadar kin,
ne kadar öfke, ne kadar öç
ne kadar intikam varsa
hepsini taşıyorum yüreğimde
dağdı, keyydi, gözdü... mil
dindi falım, boşa çıktı remil (Mungan, 2000: 121).

Dördüncü Lanet
Saklanın karanlık düşüncelerim
Saklanın ruhumun karanlıklarına
Beni bile ürkütüyor, korkutuyor
içimde kabaran şu nefret denizi
bu deniz yükselip yükselip boğmadan beni
lanetlerime kurban verin
ya Mustafa'yı
ya ikizleri
gözlerime inen kanlı perde
kin iniyor yüreğime
Ey Mustafa Bey!
Ey Mustafa Bey!
kinim dinimdir artık
intikamım imanım
lanetim yazgındır artık
lanetimle kahrolacaksınız
kinim dinimdir
intikamım imanım (Mungan, 2000:122).

Beşinci Lanet
Dünya kurulu beri
ne kadar kudreti olmuşsa kelimelerin
ne kadar tılsımı, efsunu olmuşsa
hepsinin kara gücüne sahip olsun
bir ejderhanın kanlı ağzından çıkan
şu ateşten dilim
şu ateşten kelimelerim
öcünü alsın
oyulmuş gözlerimin boşluğunda
kaybolup giden her şeyin
ey simli ışığını tenimde duyduğum
yüzünü bir daha göremediğim ay!
gölgesi tenime vurulan muska
yazgının karanlık çekimi
kelimelerin derin uçurumu
kurbanımı isterim sizden!
bana bir kurban verin! (Mungan, 2000:123)

Altıncı Lanet
Saklanın karanlık düşüncelerim
Saklanın ruhumun karanlıklarına
Lanetlerim diri tutun beni
Lanetlerim diri tutun
efsunla sürgün edilmiş bedenimi
her yanı, her yerim
çürüyüp gitse
toprağa, suya havaya karışsa bile
lanet okumak için dipdiri kalsın dilim
kurbanımı isterim

kurbanımı isterim
kurbanımı isterim
Ey Mustafa Bey! Ey Mustafa Bey!
gözlerim çöl, kalbim nefret kuyusu
dudaklarım ağızma tükürdüğün dilden miras
upuzun âhlarla, lanetlerle dolu
ey dua, ey küfür, ey şiir
lanet! lanet! lanettir
ağızımda kavru lanet dil (Mungan, 2000: 124).

Yedinci Lanet
uğruna öldürdüğüm gözlerimin
elinden olsun ölümün
sonsuzluğun lanetine uğra
öldükten sonra bile kapanmasın gözlerin
umutsuzluğun karanlık çukurunda
ölümün karanlığıyla gör dünyayı
en kanlı vahşetten
en ince zulme varana dek
şahidi olmadığım hiçbir eza kalmasın
ırağındaki felaketler bile
ayan olsun gözlerinin önünde
hayallerinse görmediklerinin kâhini olsun
unutma hiçbir şeyi
her şeyi şimdi gibi hatırla
hafızanın kudreti bedbahtlığın olsun
geleceği gör, felaketi sez
gözlerindeki kehanet mutsuzluğun olsun
çıplak yara gibi kal
hiçbir acıya alışma
hiçbir zulmü kanıksama
her şeyi tekrar ve tekrar gör yeniden
görmek cehennem olsun (Mungan, 2000: 125).

Sekizinci Lanet
Sürgün edildi benim
Kocamın bedeninden
Kocamın yüreğinden sürgün edildim
kurumuş nehir yatakları kaldı gözlerimde
kurumuş zehir yatakları
Ey Mustafa Bey! Ey Mustafa Bey!
bekliyor yazgının yolunu kesmeye
pusu kuran lanetlerim
üzerinde dumanı tüten hançer
duruyor ortasında iki kardeşin
lanet, dua, küfür, şiir
kinim dinimdir
intikamım imanım
üç beş yedi dokuz
dağ keyy göz mil
kurban ister
hem ormandan hem kocamdan
sürgün edilen
içimdeki hayvanım (Mungan, 2000: 126).

Dokuzuncu Lanet
soyunun uğradığı bütün felaketlere
yas tutacak kadar uzun olsun ömrün
insan kalbinin bütün afetlerini yaşayasın
sonsuz dek uyku haram olsun nankör gözlerine
dostlarının ihaneti, sevdiklerinin nefreti
arkadaşlarının kalleşliği
hayatının zenginliği olsun
arafta kalsın ruhun ve bedeninin
ölümün kuyusunda kalmış gölgeni
yeryüzünün ve gökyüzünün
bütün kötülükleri kuşatsın

o kadar uzun yaşa
o kadar uzun yaşa ki
görmediğin zülüm, çekmediğin kahr
duymadığın acı, uğramadığın bela kalmasin
o kadar uzun yaşa
o kadar uzun yaşa ki
yüreğin duyabileceği bütün acıları
gözün görebileceği bütün zulümleri
aklın hayal edeceği bütün işkenceleri
duyasın, göresin, bilesin!
o kadar uzun yaşa
o kadar uzun yaşa ki
bütün sevdiklerinin ölümlerini görsün gözlerin
bütün yakınlarının yıkımlarına yansın yüreğin
o kadar uzun yaşa
o kadar uzun yaşa ki
ölüm senin için en büyük mutluluk olsun
o kadar uzun yaşa ki
o kadar! (Mungan, 2000: 127)

Cudana yıllarca kocasına lanet okumuştur. Oğulları Kasım ile Nâsır büyüdüğünde vahşi ve cani iki genç olmuşlardır. Cudana'nın okuduğu lanetler, Mustafa'nın oğullarına geyik suretiyle görünmesi sonucu öldürülmesine varır. Oğulları efsunlu orman, kanlı lanet diye bir kurmaca olduğunu zannetseler de vurduktan sonra kestikleri geyik başı Mustafa'nın kesik başı olarak kasrın mahzeninde yıllarca bekletilecektir. Laneti taşıyan kan akmaya devam etmektedir. İntikam Cinleri ve Babanın Hayaleti hepsinin peşindedir. Kasım, eve dönmediği yedinci yılda öldü kabul edildiği için eşi Sûveyda ile Nâsır evlendirilmiş ve onların da bir oğlu olmuştur. Kasım'ın dönüşü her şeyi karıştırmış ve kurulan mahkeme sonucu düello yapmak zorunda kalmışlardır. İki kardeşten birinin ölmesi gerekir ki Cudana'nın sağ gözünün açılmasından anlaşılır, ölen Kasım olmuştur. Anlatıcı ve Sidar'ın sahnede kalmasıyla oyun sona erer.

Sonuç

Murathan Mungan, *Mezopotamya Üçlemesi'nde* içinden geldiği topraklardaki acıları sahneye, metine taşımıştır. Hayal gücünün son oyunda arttığı kurgu yetisini kültür unsurlarıyla besleyen yazar, Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosuna bu oyunları kazandırmıştır. Halk inanışlarını, halk ağzı özelliklerini ve özellikle Mardin çevresinde yaşanan kabuklaşmış sorunları oyunlarına taşımıştır. Metin boyunca herkes lanetlerden kaçmaya çalışır. Çalıştıkça bir başka lanet gelir ve onları bulur. Yukarıda da belirtildiği üzere lanet denener büyük ölçüde törelerin olumsuz sonuçlarıdır. *Geyikler ve Lanetler* oyunu, diğer iki oyundan farklı olarak gerçeküstü öğeler barındırır ve bu oyun yarı yarıya "lanet" üzerine kurulmuştur. Lanet en acı duyguların, ölümün verdiği ıstırabın dile dökülmesidir. Cudana'nın alıntılanan dokuz uzun lanet tiradı, yazarın şairliğiyle birleşmiş ve isyana dönüşmüştür. . Bu oyunlardan anlaşılıyor ki insanlara acı veren durumlarda doğüstü güçlerden beklenen cezalara kuvvetli biçimde inanılmaktadır. Toplumu şekillendiren kurallar, katı yasaklamalar içeren töreler varlığını sürdürsün diye lanet olgusuna yönelik inanç kuvvetlendirilmiştir.

Kaynaklar

- And, Metin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu (1923- 1983)*. Ankara: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 1983.
- Akalın, L. Sami. *Türk Dilek Sözlerinden Alkış ve Kargışlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, 1990.
- Daştan, Lokman. *Kur'an'da Lanet Kavramları ve Lanetin Sebepleri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Divan-ı Lüğati't-Türk*. Erişim adresi: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/64c43222-29d0-4725-8785-a0342d8a0166>. Erişim Tarihi: 15.10.2025.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1997.
- Gürsoy-Naskali, Emine. *Lânet Kitabı*. İstanbul: Kitabevi, 2009.
- Mungan, Murathan. *Geyikler ve Lanetler*. İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

Mungan, Murathan. *Taziye*. İstanbul: Metis Yayınları, 2007.

Mungan, Murathan. *Mahmud ile Yezida*. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Nutku, Özdemir. *Cumhuriyet Tiyatrosu, Cumhuriyet Dönemi*. Türkiye Ansiklopedisi. Ankara: İletişim Yayınları, 1983.

Sayın Alsan, Şenay ve Akın, Sinem. "Türk Kültür ve Sanatında Geyik Sembolizmi". *Ulakbilge*, 45 (2020 Şubat): s. 215-226.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 08.07.2025

Ulakbilge
Sosyal Bilimler Dergisi

CURSING IN THE PLAYS OF THE MESOPOTAMIA TRILOGY

Nurdan, Gülçin Tuğba

ABSTRACT

With the proclamation of the Republic, Turkish theatre entered a period of rapid development. Murathan Mungan contributed to Turkish theatre as a dramaturge within a Western-influenced tradition and, drawing both on his academic mastery of modern theatre and his close familiarity with the people and culture of the region, wrote the *Mesopotamia Trilogy*. The common elements observed in these plays are examined through the concepts of tradition (custom) and curse. The functions served by cursing in the plays and the consequences it produces are identified. Within the texts, cursing is observed to function as a means of prohibition and of controlling human behavior. In the first play, *Mahmud ile Yezida*, cursing operates as a mechanism of control within sectarian conflict; in the second play, *Taziye*, it functions almost as the central pillar sustaining the blood feud; and in the final play, *Geyikler ve Lanetler*, the entire narrative is nearly constructed around cursing, with the dimensions of fear generated by the curse expanded within a fairy-tale-like atmosphere. This study examines instances of cursing in these plays.

Keywords: Murathan Mungan, curse, cursing, *Mesopotamia Trilogy*, theatre